

Könyvszemle

Megjelenőben a magyarországi német nyelvatlasz

A nyelvatlasz olyan, meghatározott elvek szerint elrendezett forrásmunka, illetőleg nyelvészeti munkaeszköz, amely nyelvi jelenségeknek/szavaknak a földrajzi elterjedését térképeken mutatja be (adatos közléssel vagy ábrázolással). A modern értelemben vett dialektológia nyelvjárási atlaszok készítésével indult a 19. század utolsó harmadában. A magyarországi német nyelvatlasz létrehozásának ötletét Hutterer Miklós (Claus Jürgen Hutterer) vetette föl, s koncepcióját a szakma 1959-ben fogadta el. Egy nyelvatlasz megalkotása idő-, energia-, személy- és pénzigényes vállalkozás, számos szakmai kérdéssel és gonddal (ezekről az előszó tájékoztat). Nem meglepő, hogy a hazai német nyelvatlasz első kötete majdnem fél évszázaddal a tervezet elfogadása után látott napvilágot. Az adatok – jóllehet a 60-as években gyűjtötték őket – lényegében azt a II. világháború előtti állapotot mutatják, amikor még valamely német nyelvjárás volt a hazai németiség kizárólagos vagy fő kommunikációs eszköze. Az adatközlők ugyanis az idősebb nemzedék tagjai közül kerültek ki, akiknek (német) nyelvjárási kompetenciájához és a hagyományos paraszti életmódban való jártasságához nem férhetett kétség. Természetes tehát, hogy az atlaszadatok egy részét a mai nyelvhasználatban már hiába keresnénk. Ha ma kezdődne a gyűjtés, az akkor összegyűjtött adatoknak csupán egy szeletét találnánk meg: hol vannak már – a

hazai németiség a nyelváltás küszöbére érve – a régi életmód ismerői, hol vannak a német nyelvjárásokat biztosan beszélő öregek? Az atlaszgyűjtés elsősorban a hagyományos paraszti életmód szókinccsét, illetőleg a nyelvjárási hangtani jelenségeket célozta meg. Az első kötet 250 atlaszkérdést és a rájuk a dél-dunántúli kutatópontokon adott válaszokat tartalmazza (a hatszázból). 276 kutatóponton folyt a gyűjtés, az atlaszban 250 térképlap van (plusz a bevezetőben a korábbi gyűjtésekből összeállított 6 térkép) és 76 oldalon 76 kérdésre adott válaszok térkép nélküli adatközléssel s a kutatópontok sorszámanak közlésével.

A nyelvatlaszok kognitív térképek, mert jól mutatják, hogyan ismerték meg, vették birtokba nyelvilleg is a közösségek környezetük dolgait. A nyelvjárási szóképlet nagy változatossága a bizonyosság arra, hogy nagyfokú kreativitás jellemezte a nyelvjárási közösségeket, s egyszersmind arra is, hogy ugyanabban az eszközben, növényben, állatban, ételben stb. nemritkán mást és mást láttak a maguk számára fontosnak, megnevezendőnek. Az *almá-t* például minden kutatóponton az irodalmi német *Apfel*-nak megfelelő, hangtanilag azonban gyakran eltérő szóalakokkal jelölték. Ezzel szemben a *szentjánosbogár*-ra annyi külön elnevezés van, hogy a rendelkezésre álló színek nem voltak elegendők jelölésükre (pl.: *Johanniskäfer*, *Leuchtvögelchen*, *Maikäfer*, *Herrgottschupperchen* – az irodalmi német *Glühwürmchen* elő sem fordul).

A nyelvjárási atlaszokra is áll, amit a táj-
szótárakra mondanak, hogy ti. *szómuzeumok*.

Abban az értelemben bizonyosan, hogy többnyire olyan szavakat tartalmaznak, amelyek már kihaltak, vagy a visszaszorulás útját járják. Mint a változó kultúra visszaszoruló részeinek nyelvi lenyomatát megőrző források, a lexikális nyelvatlaszok a művelődés- és helyörténet tanulmányozásának is kitűnő forrásai.

A nyelvtudomány számára több szempontból is fontos vizsgálati források a nyelvatlaszok. Egyrészt a nyelvi változatosság tanulmányozására, másrészt a nyelvi változások vizsgálatára kínálnak bőséges anyagot. Másrészt hang-, alak-, szóképlet- és jelentéstani kutatásokat tesznek lehetővé, biztosítva a köznyelvel, illetőleg más nyelvekkel való tanulságos egybevetéseknek, a kontaktusnyelvészeti vizsgálatnak a biztos bázisát. Természetes, hogy a hazai német nyelvjárásokban

vannak magyar jövevényszavak. Az atlaszban például (német nyelvjárási alakban) több más mellett a következők: *barack*, *csikó*, *csörögőfánk*, *gatya*, *kacsa*, *kakas*, *málna*, *muslica*, *néni*, *sás*, *spenót* (visszakölcsönözve, merthogy a szó a magyarba a németből került).

A magyarországi német nyelvatlasznak germanista szakkörökben tudtommal már jó híre kelt. Okkal. A magyar nyelvtudomány is nagy nyereséget, fontos forrásmunkát lát benne. Elismerés illeti megalkotóit! *Ungarn-deutscher Sprachatlas (UDSA) Südungarn. Erster Halbband. Herausgegeben von Koloman Brenner, Maria Erb, Karl Manherz in Zusammenarbeit mit Heinrich J. Dingeldein. Budapest: ELTE Germanistisches Institut, 2008, 406 p.*

Kiss Jenő
az MTA rendes tagja

Kaleidoszkóp – Versenyhelyzet Magyarországon 2007-ben

A közgazdászok számára a verseny a piacgazdaság központi kategóriája. Laki Mihály és Voszka Éva szerkesztésében *Kaleidoszkóp* címmel jelent meg egy tanulmánykötet, amelyből arról kapunk körképet, hogy milyen a versenyhelyzet Magyarországon 2007-ben. A kutatást és az eredmények publikálását a Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központja támogatta. A szerkesztők bíznak abban, hogy egy sorozat első kötetét tartjuk a kezünkben, és az éves elemzéseket folytatni tudják.

A versenyhelyzet általános bemutatását követően a szerzők egy-egy részpiacot vizsgálnak: az autópálya-építést, a gyógyszerpiacot, a villamosenergia-piacot, a felsőoktatási versenyt és a postai szolgáltatások liberalizációját. Az általános helyzet elemzésében felhasználtak a kutatás számára készített tíz háttér tanulmányt; ezek a kötetben nem szerepelnek.

Laki Mihály és Voszka Éva bevezető és egyben összegző tanulmánya egy reprezentatív közvélemény-kutatás alapján először is azzal szembesíti az olvasót, hogy a lakosság nagy része verseny-, piac- és privatizációellenes, ami a rendszerváltozáskor még korántsem volt ilyen erőteljes. Azonban feltehető, hogy az elutasítás forrása nem elvi kapitalizmusellenesség, hanem a konkrét magyar helyzet megítélése. A válaszadók kétharmada ugyanis is a hazai gazdasági versenyt nagyjából vagy egyáltalán nem tartja tisztességesnek, és mindössze nyolc százalék vélekedett úgy, hogy kisebb vagy nagyobb mértékben tisztességes.

Az empirikus közgazdasági vizsgálódás során a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy az egyes részpiacokon a verseny eltérő képet mutat, egy kaleidoszkóp változatosságát idézi fel. Az elemzett részpiacok többségében a szereplők számának növekedése, az árak tartós csökkenése, a termékek, szolgáltatások minőségének javulása élénk vagy élénkülő